

чисельності військ, задіяних в операції¹²². Радянські війська звільнили столицю УРСР, просунулися у західному напрямі на глибину до 150 км й оволоділи важливим стратегічним плацдармом на Дніпрі, довжина якого по фронту перевищувала 500 км. Було створено умови для підготовки та здійснення нових операцій на території Правобережної України.

4.6. Нижньодніпровська стратегічна наступальна операція 2-го, 3-го й 4-го Українських фронтів (26.09.43–20.12.43)

Тоді, як на київському напрямі наступали війська 1-го Українського фронту, нижче по Дніпру розгорнулася запекла боротьба з противником військ 2-го і 3-го Українських фронтів на кіровоградському і криворізькому напрямках і військ 4-го Українського фронту — в Північній Таврії. Перед фронтами було поставлено такі завдання. Степовому (2-му Українському) — завдати головного удару у загальному напрямі на Черкаси — Новоукраїнку — Вознесенськ, розбити угруповання противника в районі Кіровограда й відрізати йому шляхи відходу на захід. Одночасно лівим крилом наступати в напрямі П'ятихатки — Кривий Ріг і вийти на тили угруповання противника в районі Дніпропетровська. Найближчим завданням фронту було оволодіти Христинівкою, Новоукраїнкою, Кривим Рогом, надалі — вийти на рубіж р. Дністер — Рибниця — Ананьїв (директива Ставки ВГК № 30204 від 29.9.1943 р.¹²³). Перед військами Південно-Західного (3-го Українського) фронту стояло завдання не пізніше 3 жовтня ліквідувати Запорізький плацдарм противника; одночасно правим крилом продовжувати форсування р. Дніпро, розширюючи плацдарми на його правому березі. Надалі передбачалося головними силами наступати на Новомиколаївку і Кривий Ріг, у взаємодії з лівим крилом Степового фронту розгромити угруповання противника в районі Дніпропетровська і вийти на рубіж Кривий Ріг — Апостолове — Грушевий Кут (директива Ставки ВГК № 30206 від 1.10.1943 р.¹²⁴). На війська Південного (4-го Українського) фронту покладалося завдання прорвати оборону противника на р. Молочна і розвивати наступ у напрямі на Каховку та Херсон із метою очищення від німецько-румунських військ Північної Таврії.

Противник усіма силами прагнув утримати за собою рубіж річок Дніпро і Молочна. У смузі трьох фронтів оборонялися 1-а танкова, 6-а і частина сил 8-ї армій із групи армій «Південь», що нараховували у цілому до 40 дивізій, у тому числі 8 танкових і механізованих. Близько 12 дивізій були виснажені в попередніх боях та зведені в бойові групи. Перевага радянських військ на цій ділянці фронту простежувалась за всіма показниками.

У період з 10 до 14 жовтня війська лівого крила Південно-Західного (3-го Українського) фронту (12-а армія, 8-а і 3-я гвардійські армії), посилені танковим і механізованим корпусами вели наступ із метою ліквідації Запорізького плацдарму противника. У ніч на 14 жовтня в результаті нічного штурму вони звільнили Запоріжжя. Ліквідація німецького плацдарму на лівому березі Дніпра убезпечила ліве крило фронту і дозволила зосередити всі його зусилля на боротьбі за розширення плацдарму на правому березі в районі південніше Дніпропетровська.

У цей час велася підготовка до наступу військ Степового (2-го Українського) фронту. Його командування подало у Ставку план проведення наступу на кіровоградському і криворізькому напрямках¹²⁵. Суть задуму полягала в тому, щоби не форсувати Дніпро в нових місцях, а завдати удару з плацдармів, зайнятих військами 37-ї, 7-ї гвардійської і 57-ї армій, у напрямі П'ятихатки — Кривий Ріг. Після оволодіння Кривим Рогом війська фронту повинні були наступати в напрямі на Апостолове, щоби відрізати шляхи відходу угруповання противника з району Дніпропетровська, проти якого діяли війська Південно-Західного (3-го Українського) фронту. Ставка схвалила цей план.

Командуючий фронтом зосередив на плацдармі поблизу Верхньодніпровська 5-у, 7-у гвардійські, 37-у і 57-у армії. За ними розгорталися передані з резерву Ставки 5-а гвардійська танкова армія і 7-й механізований корпус. Ударне угруповання фронту перейшло в наступ 15 жовтня, завдаючи головного удару у напрямі на П'ятихатки та Кривий Ріг. Операція розвивалася успішно. Уже до 23 жовтня радянські війська розширили прорив до 70 км по фронту і розвинули його на глибину близько 100 км. Уведені у прорив танкові і механізовані війська вийшли до Кривого Рогу й у район Митрофанівки (30 км на схід від Кіровограда).

23 жовтня перейшли в наступ війська правого крила 3-го Українського фронту північніше Запорозжя в напрямі на Кривий Ріг. 25 жовтня вони звільнили Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ.

Противник уживав усіх можливих заходів для утримання Нікопольсько-Криворізького району, багатого на марганцеву й залізну руди. Німецьке командування, стурбоване успіхами радянських військ у районі станції П'ятихатки, почало спішно перекидати до Кіровограда війська, що прибули на територію України із Заходу, та знімати дивізії з сусідніх ділянок фронту. Усього сюди було спрямовано 4 танкові, моторизовані та 2 піхотні дивізії. Цими силами, разом із військами 1-ї танкової армії, німецьке командування намагалося завдати ряд контрударів із метою розвинути їх у контрнаступ і відкинути радянські війська за Дніпро.

Ставка, маючи дані про посилення угруповання противника в районі Кіровограда, віддала вказівку командуючому 2-м Українським фронтом, продовжуючи операцію по оволодінню Кривим Рогом, головні зусилля фронту спрямувати на розгром угруповання противника в районі Кіровограда, для чого основними силами наступати в цьому напрямі з найближчим завданням вийти на рубіж Чигирин — Знамянка — Кіровоград — Устинівка. Надалі — наступати в напрямі Христинівки, міцно забезпечуючи себе з півдня, лівим крилом у взаємодії з 3-м Українським фронтом розгромити угруповання противника в районі Дніпропетровська й оволодіти Апостоловим.

3-му Українському фронту, у взаємодії з лівим крилом 2-го Українського фронту, було наказано розгромити угруповання противника, що відходило з району Дніпропетровська, і надалі переслідувати його у загальному напрямі на Апостолове. Найближче завдання — до кінця жовтня вийти на рубіж Кривий Ріг — Апостолове — Нікополь, розвиваючи далі наступ на Миколаїв та прикриваючись частиною сил із боку Вознесенська (директива Ставки ВГК №30234 від 26.10.1943 р.¹²⁶).

Наприкінці жовтня східніше Кіровограда і Кривого Рога розгорнулися запеклі бої. Радянські війська під тиском чисельно переважаючого противника відійшли на р. Інгулець і тут змогли зупинити закріпитися. Німці досягли певного ус-

піху, проте їм не вдалося повністю виконати свій план щодо ліквідації плацдарму в районі Кривого Рога.

Слід зазначити, що до цього часу війська 2-го Українського фронту в результаті безупинних і тривалих боїв зазнали значних втрат в особовому складі і техніці. У 5-й гвардійській танковій армії до початку листопада залишилось усього 50 справних танків, у 7-у механізованому корпусі — 10, у 20-у танковому і в 1-у гвардійському механізованому корпусах — 37. Незадовільний стан справ склався з постачанням військ, передусім боєприпасами. У подібному стані перебували і війська 3-го Українського фронту.

Тим часом противник продовжував перекидати сили із Західної Європи на територію України, а також відновлював свої з'єднання, які раніше були зведені в бойові групи. Тільки наприкінці жовтня — на початку листопада на підсилення 1-ї танкової армії прибули 76-а, 376-а, 384-а піхотні (з Франції), 14-а і 24-а танкові (з Італії) дивізії. Були відновлені 62-а, 111-а, 258-а, 294-а, 387-а піхотні, 9-а і 23-я танкові дивізії. До кінця листопада в 1-у танкову армію було перекинуто ще 11 дивізій зі складу 6-ї армії та 2 — із 8-ї.

Проте у таких складних умовах радянське керівництво продовжувало ставити фронтам наступальні завдання. У директиві Ставки №30238 від 5 листопада 1943 р.¹²⁷ на ім'я командуючих 2-м і 3-м Українськими фронтами вказувалося, що за всіма даними противник підсилює нікопольське угруповання і стягує в район Нікополя танкові дивізії. Тому першочерговим і найважливішим завданням слід уважати розгром криворізько-нікопольського угруповання. Ставка наказала командуючому 2-м Українським фронтом «наступ головними силами на Кіровоград, згідно з директивою Ставки від 26 жовтня, тимчасово відкласти, міцно закріпитися на зайнятих рубежах. Завдати удару силами 37-ї, 57-ї армій і 5-ї гвардійської танкової армії у загальному напрямі Лозовата, Широке, обійти Кривий Ріг із заходу, та у взаємодії з 3-м Українським фронтом розбити криворізьке угруповання противника. 3-му Українському фронту посприяти 2-му Українському фронту в оволодінні Кривим Рогом і вийти на рубіж: Широке, Апостолове».

Підсумком бойових дій у період з 14 листопада до 20 грудня 1943 р. стало те, що війська 2-го Українського фронту завдали

значних втрат противнику, оволоділи Черкасами, Чигирином, Знам'янкою і розширили стратегічний плацдарм на Правобережжі України у районі Черкас, Дніпропетровська, П'ятихаток.

Війська 3-го Українського фронту в період з 14 до 30 листопада розгорнули наступ силами 46-ї і 8-ї гвардійської армій з району південніше Дніпродзержинська і Дніпропетровська на криворізькому напрямі. Упродовж двох тижнів вони просунулися на глибину до 20 км. 6-а армія того ж фронту форсувала Дніпро й захопила невеликий плацдарм неподалік Запоріжжя. Від 30 листопада вона розгорнула наступ із захопленого плацдарму і до кінця грудня разом із військами 8-ї гвардійської армії відкинула противника в район Марганцю.

Наступ Південного фронту (4-го Українського) почався 26 вересня. Головний удар на правому крилі завдавали три армії (5-а ударна, 44-а і 2-а гвардійська), посилені 2 танковими корпусами, на ділянці між дніпропетровськими плавнями і верхів'ям р. Молочна. Допоміжний удар південніше Мелітополя завдавала 28-а армія. У ході запеклих боїв на напрямі головного удару війська фронту успіху не досягли. Водночас 28-а армія вклинилася в оборону противника. Командуючий фронтом вирішив використати успіх, досягнутий на цьому напрямі. До 12 жовтня в район Мелітополя була перегрупована 51-а армія з танковим і кавалерійським корпусами, що перебувала у другому ешелоні. У запеклих боях, що тривали до 24 жовтня, 51-я армія звільнила Мелітополь і зламала опір противника, що обороняв південну ділянку укріпленого рубежу по р. Молочна. До цього часу війська правого крила фронту, посилені 3-ю гвардійською армією і танковим корпусом, переданими з 18 жовтня зі складу Південно-Західного фронту, подолали тактичну глибину оборони противника і на північній ділянці. З 24 жовтня німецькі війська розпочали відходити. Уведені в бій рухомі з'єднання 4-го Українського фронту до 5 листопада вийшли до пониззя Дніпра і до Кримського перешийка та захопили плацдарм на південному березі Сиваша.

Ставка наказала військам 4-го Українського фронту прорватися на Кримський півострів, ліквідувати Нікопольський плацдарм німців і форсувати р. Дніпро на ділянці Нікополь — Велика Лепетиха. Однак у зв'язку зі стійким опором против-

ника від цього завдання довелося тимчасово відмовитися і закріпитися на досягнутих рубежах.

Оволодіти Кіровоградом і Кривим Рогом радянські війська не змогли. А, отже, задуми верховного головнокомандування щодо виходу до кінця літньо-осінньої кампанії на рубіж р. Південний Буг та оволодіння Кримським півостровом залишилися нереалізованими. Заплановане з'єднання на другому етапі операції 2-го і 4-го Українських фронтів у районі Вознесенська та оточення військ групи армій «А» в нижньому згині Дніпра залишилися на папері. Проте у ході наступу війська 2-го, 3-го, 4-го Українських фронтів скували великі сили противника, тим самим сприяючи успішному наступу 1-го Українського фронту на київському напрямі.

У результаті наступу в Нижньому Подніпров'ї радянська армія домоглася значних успіхів. У ході тримісячних боїв війська 2-го і 3-го Українських фронтів захопили на правому березі Дніпра плацдарм стратегічного значення протяжністю понад 200 км по фронту і 30–100 км у глибину. Це створювало сприятливі умови для розгортання операцій на території Правобережної України. Одночасно війська 4-го Українського фронту очистили майже всю Північну Таврію і блокували з суші угруповання противника, дислоковане на Кримському півострові. Тільки в районі Нікополя німці утримували невеликий плацдарм на лівому березі Дніпра. Виняткова запеклість боїв у дніпровському пониззі пояснюється прагненням противника утримати у своїх руках залізорудний і марганцевий басейни Кривого Рога і Нікополя. Усе це визначило затяжний характер операції фронтів і порівняно невеликий її розмах: глибина — від 100 до 300 км, тривалість — понад 3 місяці, максимальна ширина наступу — до 450 км, середній темп для стрілецьких військ — 3–4 км щодоби.

4.7. Керченсько-Ельтигенська десантна операція (1.11.43–11.12.43)

Після звільнення Таманського півострова Ставка наказала розпочати підготовку до проведення десантної операції з метою захоплення плацдарму в районі Керчі і створення умов для наступного звільнення Кримського півострова¹²⁸. В опера-